

JUSTYNA SYMBER*

Sytuacja dziecka jako świadka w procesie karnym – ochrona prawna dziecka w postępowaniu sądowym

Obecnie coraz częściej w roli świadków występują dzieci. Niejednokrotnie są one ofiarami przestępstw i jedynymi naocznymi świadkami wydarzeń. Przesłuchanie małoletniego wymaga modyfikacji ogólnych zasad prowadzenia tej czynności tak, aby złagodzić ewentualne ujemne następstwa tej często traumatycznej czynności dowodowej. Na obowiązek zapewnienia dziecku szczególnej ochrony prawnej, wskazuje między innymi preambuła Konwencji o prawach dziecka, ratyfikowana przez Polskę 30 września 1991 r.¹, która podkreśla, iż „dziecko z uwagi na swą niedojrzałość fizyczną oraz umysłową, wymaga szczególnej opieki i troski, a zwłaszcza właściwej ochrony prawnej, zarówno przed, jak i po urodzeniu”. Niniejszy artykuł ma na celu określenie najważniejszych kwestii dotyczące gwarancji prawnych przyznanych małoletniemu w postępowaniu karnym.

Przesłuchanie dziecka – uwagi ogólne

W Kodeksie postępowania karnego na próżno szukać przepisu odnoszącego się wprost do przesłuchania dziecka. Trudności sprawia również odnalezienie w przepisach polskiej procedury karnej legalnej definicji terminu „dziecko”. Jedyna normatywna definicja tego pojęcia została zawarta w art. 2 ust. 1 ustawy z dnia 6 stycznia 2000 r. o Rzeczniku Praw Dziecka². Zgodnie z tym przepisem dzieckiem jest każda istota ludzka od poczęcia do osiągnięcia pełnoletności. Podobne rozumienie terminu „dziecko” odnajdziemy w Konwencji

* Justyna SyMBER – Uniwersytet Gdański
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2705-5373>; e-mail: justynasyMBER@gmail.com

¹ Por. Ustawa z dnia 21 września 1991 r. o ratyfikacji konwencji o prawach dziecka, przyjętej przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych dnia 20 listopada 1989, „Dz. U.”, 1991, nr 16, poz. 71.

² Por. Ustawa z dnia 6 stycznia 2000 r. o Rzeczniku Praw Dziecka, „Dz.U.”, 2017, poz. 922 tj.

o prawach dziecka, przyjętej przez Zgromadzenie Ogólne ONZ 20 listopada 1989 r., która w art. 1 eksponuje, że „dziecko oznacza każdą istotę ludzką w wieku poniżej osiemnastu lat, chyba, że zgodnie z prawem odnoszącym się do dziecka uzyska ono wcześniej pełnoletność”.

Kodeks karny³, w art. 115 § 10, reguluje wyłącznie definicję młodocianego, stanowiąc, że jest to sprawca czynu, który spełnia kumulatywnie dwie przesłanki: nie ukończył 21 lat w chwili popełnienia czynu oraz 24 lat w chwili orzekania przez sąd I instancji. Ponadto ustawa z dnia 26 października 1982 r. o postępowaniu w sprawach nieletnich⁴ wskazuje w art. 1 § 1, że jej zakres przedmiotowy obejmuje trzy kategorie osób tj. osoby do 18 roku życia w zakresie zapobiegania i zwalczania demoralizacji, osoby między 13 a 17 rokiem życia w zakresie postępowania o czyny karalne oraz osoby do ukończenia 21 lat w zakresie wykonywania środków wychowawczych lub poprawczych. Należy jednak wskazać, że terminy „młodociany” i „nieletni” znajdują zastosowanie wyłącznie w stosunku do sprawców czynów karalnych i tym samym nie można ich odnieść do świadka, a więc osoby będącej obserwatorem lub uczestnikiem zdarzenia⁵. W niniejszym artykule, za M. Kornak⁶, niepełnoletni świadek, będzie określany terminem „małoletni”.

Analiza poszczególnych przepisów Kodeksu postępowania karnego⁷ uzasadnia przyjęcie stanowiska, że podmiotem przesłuchania w charakterze świadka może być również dziecko, gdyż kodeks nie zakreśla granic wiekowych świadka. Przy tym należy zaznaczyć, że dziecko może występować jako świadek w dwóch sytuacjach: kiedy prowadzone jest postępowanie w sprawach nieletniego, na podstawie ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich oraz jako świadek w postępowaniu dotyczącym osoby dorosłej⁸. Jak wskazuje V. Kwiatkowska-Draul, pomimo tego, że w Kodeksie postępowania karnego brak jest definicji świadka, to na podstawie art. 177 § 1 k.p.k. można uznać, że świadkiem jest każda osoba wezwana w tym charakterze, mająca obowiązek stawić się i złożyć zeznania⁹. W tym kontekście warto wskazać uchwałę Sądu Najwyższego z dnia 20 grudnia 1985 r., w której Sąd Najwyższy uznał, że ustawa karnoprosesowa nie ustanawia dla świadka cenzusu wieku, wykształcenia czy stanu zdrowia. W związku z tym należy przyjąć, że na gruncie polskiej

³ Zob. Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny, „Dz. U.”, 2016, poz. 1137 tj.

⁴ Zob. Ustawa z dnia 26 października 1982 r. o postępowaniu w sprawach nieletnich, „Dz.U.”, 2016, poz. 1654 tj.

⁵ Por. J. Mierzwińska-Lorencka, *Karnoprawna ochrona dziecka przed wykorzystaniem seksualnym*, Warszawa 2012, s. 105.

⁶ Por. M. Kornak, *Małoletni jako świadek w procesie karnym*, Warszawa 2009, s. 24.

⁷ Zob. Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. - Kodeks postępowania karnego, „Dz.U.”, 2017, poz. 1904 tj.

⁸ Por. E. Gidel-Stefaniec, *Metody oceny śladów pamięciowych w zeznaniach nieletnich*, Kraków 2013, s. 139.

⁹ Por. V. Kwiatkowska-Draul, *Przesłuchanie dziecka w polskiej procedurze karnej – rozważania na podstawie art. 185a i 185b k.p.k.*, <http://www.dziekoswiadek.pl>, (dostęp: 22. 11.2017).

procedury karnej świadkiem może być każda osoba bez względu na wiek, w tym także dziecko¹⁰.

Prawidłowe przeprowadzenie czynności procesowej z udziałem dziecka, może mieć istotny wpływ na wynik postępowania karnego. Przepisy polskiej procedury karnej wskazują ogólne wytyczne dotyczące przesłuchania osoby małoletniej. W tym zakresie pomocne okazują się taktyka i procedury wypracowane przez osoby zajmujące się tą czynnością. Uzyskanie pożądanej i wartościowej relacji od tak specyficznego świadka, jakim jest dziecko wymaga szczególnego zaangażowania. Prawidłowe przesłuchanie świadka dziecka wymaga od podmiotu, który je przesłuchuje, zastosowania odpowiednich technik dostosowanych do wieku, dojrzałości psychicznej oraz stanu emocjonalnego.

Przygotowanie do czynności procesowej z udziałem dziecka

Należy pamiętać o tym, że każde dziecko jest inne, cechuje się odmienną wrażliwością oraz reakcją na zadawane pytania. Dlatego trudno jest wskazać jeden konkretny i powtarzalny model prowadzenia przesłuchania dziecka. Postulowane jest ustalenie pewnych procedur oraz taktyk uzyskiwania informacji od świadka dziecka, tak aby zapewnić ochronę jego interesów w trakcie prowadzenia przesłuchania przez odpowiednie organy wymiaru sprawiedliwości¹¹.

W literaturze przedmiotu wskazuje się na to, że do zapewnienia sprawnego i skutecznego przesłuchania małoletniego wymagane jest należyte przygotowanie osoby przesłuchującej, aby w wyniku tej czynności uzyskać wartościową relację od świadka dziecka¹². W zakresie takiego przygotowania powinny się znaleźć następujące czynności: dokładne zaznajomienie się z zebraniem materiałem dowodowym, uzupełnienie w miarę możliwości niezbędnych informacji, opracowanie taktyki przesłuchania oraz opracowanie planu przesłuchania¹³.

Zaznajomienie się z materiałami zebranymi w danej sprawie jest niezwykle istotne. Przeszukiwanie akt w toku przesłuchania może negatywnie wpłynąć na tą czynność procesową, gdyż gwałtowne przewracanie stron może doprowadzić do dekoncentracji dziecka oraz wprowadzenia go w zakłopotanie. Ważne, żeby osoba przesłuchująca skrupulatnie przeanalizowała cały materiał dowodowy, ponieważ nieznanostwo sytuacji faktycznej może doprowadzić do nieścisłości i uchybień w toku przesłuchania.

Pomimo wnikliwego zapoznania się z aktami sprawy może zdarzyć się sytuacja, w której konieczne będzie uzupełnienie posiadanych wiadomości przez organ procesowy. W niektórych przypadkach niezbędne okaże się dokonanie oględzin zebranych dowodów rzeczowych oraz miejsca samego zdarzenia. Wskazuje się również, że osoba przesłuchująca powinna przed przystąpieniem

¹⁰ Por. Uchwała SN z dnia 20 grudnia 1985 r., VI KZP 28/85, Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Izba Karne i Wojskowa 1986/5-6/30.

¹¹ Por. M. Kornak, *Małoletni jako...*, dz. cyt., s. 121.

¹² Tamże.

¹³ Tamże.

nieniem do przesłuchania poszerzyć swoją wiedzę z zakresu psychologii dziecięcej czy pedagogiki, a także zdobyć dodatkowe informacje o samym dziecku, w tym przeprowadzić dokładny wywiad środowiskowy, aby zapewnić jak najefektywniejsze przeprowadzenie tej czynności procesowej¹⁴.

Kolejny etap przygotowania polega na starannym opracowaniu taktyki przesłuchania. Bezspornie przesłuchanie dziecka wymaga przekształcenia zasad prowadzenia przesłuchania obowiązujących w stosunku do osób dorosłych. Konieczne jest ograniczenie stresu oraz negatywnych emocji związanych z przesłuchaniem poprzez ustalenie prawidłowego czasu i miejsca dokonania tej czynności. W dawnej nauce przeważał pogląd, że dziecko powinno być przesłuchane w jak najkrótszym czasie od zdarzenia, gdyż uniemożliwi to oddziaływanie osób dorosłych na jego zeznania, a także pozwoli na dokładniejsze odtworzenie wydarzeń¹⁵. Obecnie przeważa stanowisko, zgodnie z którym odroczenie w czasie składania zeznań przez świadka dziecko przynosi wymierne korzyści, gdyż pozwala na wierniejsze odtworzenie zaistniałego zdarzenia. Przyjmuje się, że do przesłuchania dziecka powinno dość pomiędzy 2-3 a 8 dniem od określonego zdarzenia¹⁶. Wskazują się również, że po około 15 dniach od zdarzenia, wiarygodność zeznań wyraźnie spada, gdyż tak długi okres czasu powoduje zapominanie pewnych elementów¹⁷. Kluczowy jest również wybór odpowiedniego miejsca, w którym dojdzie do przesłuchania dziecka. Nieprzyjemne sale komisariatu czy sądu, a także panująca w nich atmosfera mogą negatywnie wpłynąć na jakość zeznań małoletniego. Wskazuje się także, że zetknięcie się przez dziecko z organami procesowymi może spowodować u niego nieufność czy zahamowanie procesów intelektualnych¹⁸. Postuluje się, aby przesłuchanie dziecka odbywało się w warunkach porównywalnych do jego codziennego otoczenia, takich jak: dom, przedszkole, poradnia psychologiczna czy gabinet pedagoga¹⁹.

Ostatnim etapem jest opracowanie planu przesłuchania. Jak wskazuje W. Gutekunst: „Ekonomia czasu i szczególne trudności związane z przesłuchaniem nieletniego świadka nakazują sporządzenie dokładnego planu przesłuchania, uwzględniającego wszystkie okoliczności – a więc okoliczności przebiegu badanego zdarzenia i wszystkie elementy, na których oparto wersje przebiegu zdarzenia, będącego przedmiotem postępowania”²⁰. Plan przesłuchania powinien zawierać przynajmniej pytania ogólne, które mają paść w trakcie przesłuchania. Wskazuje się, że plan przesłuchania nie może stanowić sztywnej

¹⁴ Por. tamże, s. 123.

¹⁵ Por. J. Sokołowska, *Dziecko jako świadek*, Warszawa 1959, s. 119.

¹⁶ Por. M. Kornak, *Małoletni jako...*, dz. cyt., s. 131.

¹⁷ Por. M. Wojtycka, *Deformacje materiału spostrzeżeniowego w zeznaniach dzieci w wieku od 6 do 14 lat*, Szczecin 1977, s. 126.

¹⁸ Por. W. Gutekunst, *Taktyka przesłuchiwanie nieletnich*, „Problemy Kryminalistyki” 1964, nr 47, s. 25.

¹⁹ Por. M. Kornak, *Małoletni jako...*, dz. cyt., s. 135.

²⁰ W. Gutekunst, *Taktyka przesłuchiwanie...*, dz. cyt., s. 28.

całości, niepodatnej na jakiegokolwiek zmiany²¹. Należy zaznaczyć, że wielokrotnie pytania szczegółowe pojawiają się właśnie w toku przesłuchania, uwzględniając wiadomości otrzymane na bieżąco od świadka.

Osoba przeprowadzająca przesłuchanie jest odpowiedzialna za jego przebieg, w tym jakość uzyskanych zeznań, a także – dzięki sprawnemu przeprowadzeniu tej czynności procesowej – może przyczynić się do odkrycia prawdy obiektywnej²². Dlatego niezwykle ważne jest to, aby przysłuchujący był podmiotem fachowym, posiadającym bogate doświadczenie, a przede wszystkim umiejętność nawiązywania kontaktu z dzieckiem.

Na tle rozważań nad kwestią osoby przesłuchującego pojawił się spór skutkujący wyodrębnieniem dwóch odmiennych stanowisk. Pierwsze z nich wskazuje, że przesłuchania dziecka powinien dokonać wyłącznie psycholog, który posiada merytoryczną wiedzę na temat rozwoju dziecka. Zdaniem przedstawicieli tego stanowiska funkcjonariusze policji, prokuratorzy i sędziowie powinni być odsunięci od tej czynności, gdyż ich udział sprowadzałby się wyłącznie do poinformowania biegłego, czego chciałby się od dziecka dowiedzieć. Drugie stanowisko optuje wyłącznie za możliwością przesłuchania dziecka przez organy procesowe, z pominięciem biegłych psychologów²³.

Bez względu na to, kto będzie osobą przesłuchującą dziecko, konieczne wydaje się wskazanie cech perfekcyjnego przesłuchującego. Zdaniem autorytetów naukowych zajmujących się tą kwestią, osoba odpowiedzialna za przesłuchanie powinna: dążyć do stworzenia przyjaznej atmosfery, odpowiednio przygotować się do przesłuchania, charakteryzować się sprawnością intelektualną, być osobą empatyczną i spostrzegawczą oraz prawidłowo obserwującą zachowanie dziecka²⁴.

Wydaje się, że najważniejsze jest to, żeby przesłuchujący potrafił odpowiednio zareagować na stan emocjonalny przesłuchiwanego dziecka. Powinien zadbać o to, aby w trakcie przesłuchania tak dobierać pytania, żeby nie nasilać dotkliwych przeżyć dziecka. Pożądane byłoby wycucie oraz subtelność w zadawaniu poszczególnych pytań w taki sposób, aby nie doprowadzić u dziecka do zwiększenia traumy spowodowanej negatywnymi zdarzeniami.

Ochrona prawna dziecka w procesie karnym

Dla zapewnienia ochrony interesów świadka dziecka polski ustawodawca stworzył odpowiednie gwarancje procesowe mające na celu wyeliminowanie negatywnych skutków mogących obciążyć małoletniego po złożeniu zeznań oraz redukcję dolegliwości związanych z wykonywaniem czynności procesowej.

²¹ Por. M. Kornak, *Małoletni jako...*, dz. cyt., s. 125.

²² Por. tamże, s. 126.

²³ Por. tamże.

²⁴ Por. W. Gutekunst, *Kryminalistyka. Zarys systematycznego wykładu*, Warszawa 1974, s. 230-233; tenże, *Taktyka...*, dz. cyt., s. 22-24; K. Otłowski, *Przesłuchanie świadka w postępowaniu przygotowawczym*, „Problemy Praworządności” 1973, nr 6, s. 24-25.

wych przez organy sprawiedliwości²⁵. Obecnie coraz częściej wysuwa się postulat, aby uprawnienia małoletniego świadka były szersze aniżeli uprawnienia osób dorosłych występujących w roli świadka²⁶. Realizacji powyższego postulat służy regulacja zawarta w art. 185a k.p.k., która wprowadziła rozwiązanie w zakresie procedury przesłuchania pokrzywdzonych przestępstwami z użyciem przemocy lub groźby bezprawnej oraz przestępstwami przeciwko wolności, przeciwko wolności seksualnej i obyczajowości oraz przeciwko rodzinie, którzy w chwili popełnienia czynu nie ukończyli 15 lat, jeżeli jego zeznania mogą mieć istotne znaczenie dla rozstrzygnięcia sprawy. Kolejna regulacja odnosząca się do szczególnego sposobu przesłuchania świadka poniżej 15 roku życia została zawarta w art. 185b i dotyczy przestępstw popełnionych z użyciem przemocy lub groźby bezprawnej, przestępstw przeciwko wolności seksualnej i obyczajowości lub przeciwko rodzinie, jeżeli zeznania tego świadka mogą mieć istotne znaczenie dla rozstrzygnięcia sprawy. W myśl tych przepisów, małoletni poniżej 15 roku życia powinien być przesłuchany co do zasady tylko raz, w obecności biegłego psychologa.

Najważniejsze uprawnienie świadka zostało uregulowane w art. 182 k.p.k. tj. w postaci prawa do odmowy zeznań. Prawo to przysługuje osobie najbliższej dla oskarżonego i jest umotywowane relacją emocjonalną łączącą świadka z osobą oskarżonego. Przepis art. 182 k.p.k. przyznaje uprawnienie następującym kategoriom świadków: osobom najbliższym dla oskarżonego, byłym współmałżonkom, byłym przysposobionym i przysposabiającym oraz świadkowi, który w innej toczącej się sprawie jest oskarżony o współudział w przestępstwie objętym postępowaniem. Ustalając krąg osób najbliższych należy sięgnąć do art. 115 § 11 k.k., który definiuje pojęcie osoby najbliższej. Dla dziecka osobami najbliższymi będą przede wszystkim wstępni (rodzice, dziadkowie, pradiadkowie) oraz rodzeństwo.

W literaturze przedmiotu często kwestionuje się możliwość zrozumienia przez świadka, którym jest dziecko przysługującego mu uprawnienia do odmowy składania zeznań. Bez wątplenia prawo to nie doznaje żadnych ograniczeń ze względu na wiek dziecka, na co wskazał Sąd Najwyższy w uchwale z dnia 19 lutego 2003 r.²⁷ W głosie aprobowanej do powyższego orzeczenia, G. Kachel wskazał na pewnie warunki stawiane organom postępowania podczas udzielania dziecku pouczenia o przysługującym mu prawie do odmowy zeznań. Autor wskazał, że „należy silnie zaakcentować wymagania wobec organu procesowego, aby baczył, iż osoba małoletnia nie ma jeszcze należycie wyrobionych umiejętności oceny postępowania własnego i innych osób, a także ukształtowanej oceny związków uczuciowych oraz rodzinnych. Stąd treść

²⁵ Por. J. Mierzwińska-Lorencek, *Karnopravna ochrona...*, dz. cyt., s. 116-117.

²⁶ Por. J. Konaszewska, *Dziecko jako świadek w postępowaniu karnym. Podstawy i doświadczenia sędziów i prokuratorów*, „Dziecko Krzywdzone” 2007, nr 20, s. 1-13.

²⁷ Por. Uchwała SN z dnia 19 lutego 2003 r., I KZP 48/02, Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Izba Karne i Wojskowa 2003/3-4/23.

udzielnego pouczenia o uprawnieniach wynikających dla niej z art. 182 § 1 k.p.k. powinna być jej przekazana w odpowiedni sposób: zrozumiały, stosownie do wieku, rozwoju umysłowego oraz stopnia dojrzałości umysłowej i społecznej”²⁸.

Kolejnym przejawem ochrony prawnej dziecka w postępowaniu sądowym jest regulacja zawarta w art. 183 § 1 i 2 k.p.k., która przyznaje świadkowi prawo do uchylenia się od odpowiedzi na pytanie, jeżeli udzielenie odpowiedzi mogłoby narazić jego lub osobę dla niego najbliższą na odpowiedzialność za przestępstwo lub przestępstwo skarbowe. Ponadto świadek może żądać, aby przesłuchano go na rozprawie z wyłączeniem jawności, jeżeli treść zeznań mogłaby narazić na hańbę jego lub osobę dla niego najbliższą. Założenie tej regulacji sprowadza się do ochrony świadka przed pojawiającym się dylematem moralnym – skłamać albo zaszkodzić złożonymi zeznaniami sobie lub swoim najbliższymi.

Wskazane w art. 183 § 1 k.p.k. unormowanie ma tylko częściowe zastosowanie wobec świadka dziecka. W przypadku dziecka trudno mówić o ponieszeniu odpowiedzialności karnej w wyniku odpowiedzi na pytanie, gdyż zgodnie z art. 10 k.k., osoba do 17 roku życia nie ponosi takiej odpowiedzialności. W związku z tym, przepis art. 183 § 1 będzie miał zastosowanie w przypadku ewentualnego obciążenia osoby najbliższej dziecku, definiowanej w art. 115 § 11 k.k.

Następne uprawnienie świadka zostało uregulowane w art. 185 k.p.k., który normuje możliwość zwolnienia świadka na jego prośbę od składania zeznań lub udzielenia odpowiedzi na określone pytanie. Warunkiem takiego zwolnienia jest szczególnie bliski stosunek osobisty łączący świadka z oskarżonym. Ustawa nie wskazuje jednak, jak należy rozumieć pojęcie „szczególnie bliski stosunek osobisty”. Pewną wskazówkę w tej kwestii dał Sąd Najwyższy w orzeczeniu z dnia 16 marca 1979 r., w którym wskazał, że przez pojęcie bliskiego stosunku osobistego należy rozumieć inny niż wynikający z więzów pokrewieństwa, powinowactwa czy małżeństwa stosunek określony w art. 182 w zw. z art. 115 § 11 k.k., jednakże musi to być również stosunek silnie łączący z oskarżonym osobę mającą być przesłuchaną w charakterze świadka²⁹.

Ocena, czy pomiędzy oskarżonym, a małoletnim występuje taki szczególnie bliski stosunek osobisty należy do organu procesowego. W przypadku uznania przez organ procesowy, że taki stosunek istnieje, świadek może być zwolniony albo z obowiązku składania zeznań, albo z obowiązku odpowiedzi na pytania. Wszystko zależy od tego, czy treść zeznań ma w całości odnosić się do niezręcznych dla świadka zagadnień ze względu na jego szczególnie bliski stosunek do oskarżonego, czy tylko będzie dotyczyło pewnej części pytań³⁰.

²⁸ G. Kachel, *Glosa do uchwały SN z dnia 19 lutego 2003 r., I KZP 48/02*, „Gdańskie Studia Prawnicze. Przegląd Orzecznictwa” 2007, nr 2, s. 131.

²⁹ Por. Wyrok SN z dnia 16 marca 1979 r., IV KR 36/79, LEX nr 80281.

³⁰ Por. J. Stańda, *Stanowisko świadka w polskim procesie karnym*, Warszawa 1976, s. 107.

Kolejny przywilej występujący po stronie świadka został unormowany w art. 177 § 2 k.p.k. Przewiduje on, że świadka, który nie może się stawić na wezwanie z powodu choroby, kalectwa lub innej niedającej się pokonać przeszkody, można przesłuchać w miejscu jego pobytu. Przepis ten ma istotne znaczenie w sytuacji, kiedy zachodzi konieczność przesłuchania chorego dziecka. Bez wątpienia przesłuchanie dziecka w miejscu jego pobytu, np. w szpitalu, ma niebagatelne znaczenie dla prawidłowego przebiegu procesu rekonwalescencji.

Warto także wskazać na przepis art. 360 § 3 k.p.k., który przewiduje możliwość wyłączenia jawność całości albo części rozprawy przez sąd, jeżeli jeden z oskarżonych jest nieletni lub na czas przesłuchania świadka, który nie ukończył 15 lat. W omawianym przepisie chodzi o inne przypadki niż uregulowane w art. 185a i 185b k.p.k., gdy świadek w chwili zeznawania nie ma jeszcze ukończonych lat 15, bez względu na rodzaj czynu o jakim zeznaje i bez względu na to czy jest pokrzywdzony tym czynem.

Bez względu na przysługujące małoletniemu świadkowi uprawnienia procesowe, ustawodawca nałożył na niego również obowiązki. Należy jednak zastrzec, że powinności świadka nie chronią jego ogólnego interesu, lecz mają służyć przede wszystkim zagwarantowaniu prawidłowego przebiegu procesu karnego³¹.

Podstawowym obowiązkiem świadka, unormowanym w art. 177 § 1 k.p.k. jest obowiązek stawiennictwa, który przewiduje, że każda osoba wezwana przez organ procesowy w charakterze świadka ma obowiązek stawić się i złożyć zeznania. Obowiązek stawiennictwa nabiera wyjątkowego znaczenia w sytuacji, jeżeli dotyczy świadka małoletniego. Wątpliwości w piśmiennictwie budzi kwestia, kto decyduje o tym czy dziecko będzie uczestniczyło w charakterze świadka. J. Polanowski³² wyraził stanowisko, zgodnie z którym zgodę na przesłuchanie dziecka w wieku poniżej 13 roku życia powinien wyrazić jego opiekun prawny, opierając się na treści unormowania art. 51 § 2 k.p.k. Zgodnie z treścią tego przepisu, jeżeli pokrzywdzonym jest małoletni albo ubezwłasnowolniony całkowicie lub częściowo, prawa jego wykonuje przedstawiciel ustawowy albo osoba, pod której stałą pieczę pokrzywdzony pozostaje. Z kolei M. Gaberle³³ – opierając się na przepisach kodeksu rodzinnego i opiekuńczego³⁴, w szczególności na art. 92 k.r.o., zgodnie z którym dziecko pozostaje aż do pełnoletności pod władzą rodzicielską oraz na art. 98 § 1 k.r.o., zgodnie z którym rodzice są przedstawicielami ustawowymi dziecka – stwierdził, że rodzice powinni wiedzieć o wezwaniu małoletniego oraz być wezwani

³¹ Por. J. Mierzińska-Lorencka, *Karnoprawna ochrona...*, dz. cyt., s. 138.

³² Por. J. Polanowski, *Dziecko jako świadek w procesie karnym – więcej szkody czy pożytku*, <http://www.niebieskalinia.pl/pismo/wydania/dostepne-artykuly/4298-dziecko-jako-swiadek-w-procesie-karnym-wiecej-szkody-czy-pozytku>, (dostęp: 22.11.2017).

³³ Por. M. Gaberle, *Dziecko jako świadek w procesie karnym*, <http://www.psychologia.edu.pl/czytelnia/59-niebieska-linia/425-dziecko-jako-swiadek-w-procesie-karnym.html>, (dostęp: 22.11.2017).

³⁴ Por. Ustawa z dnia 25 lutego 1964 Kodeks rodzinny i opiekuńczy, „Dz.U.”, 2017, poz. 682 tj.

razem z dzieckiem. Autor jest ponadto przeciwny, aby rodzice wyrażali zgodę na udział dziecka w procesie. Wydaje się, że taka teza jest prawidłowa, gdyż zgodna jest z obowiązującymi przepisami prawa. Należy jednak zaznaczyć, że pewne prawa dla rodziców w zakresie obecności podczas przesłuchania dziecka, stwarza art. 171 § 3 k.p.k., zgodnie z którym, jeżeli osoba przesłuchiwana nie ukończyła 15 lat, czynności z jej udziałem powinny być, w miarę możliwości, przeprowadzone w obecności przedstawiciela ustawowego lub faktycznego opiekuna, chyba że dobro postępowania stoi temu na przeszkodzie.

Z obowiązkiem stawiennictwa połączony jest kolejny obowiązek, a mianowicie obowiązek pozostawania do dyspozycji organu procesowego. Powinność ta nie wynika wprost z przepisów kodeksu, lecz można ją wywieść z przepisu art. 285 § 1 k.p.k. przewidującego możliwość nałożenia kary pieniężnej na świadka, który wbrew obowiązkowi usprawiedliwienia nie stawił się na wezwanie organu prowadzącego postępowanie albo bez zezwolenia tego organu wydalil się z miejsca czynności przed jej zakończeniem. J. Stańda w tym kontekście wskazał, że „organy procesowe nie powinny dopuszczać, aby wezwani świadkowie bardzo długo wyczekiwali na przesłuchanie albo przesłuchiwanie byli wiele godzin”³⁵. Odnosząc te rozważania do małoletniego świadka, należy przyjąć, że organy procesowe powinny w swoich działaniach eliminować sytuacje, w których dziecko byłoby narażone na długotrwałe oczekiwanie na przesłuchanie, gdyż może to skutkować jego zmęczeniem czy rozstrojeniem.

Kolejny obowiązek świadka został wyrażony w art. 177 § 1 k.p.k. i polega na powinności składania zeznań. Od obowiązku tego istnieje kilka wyjątków, w tym prawo do odmowy składania zeznań oraz prawo do uchylenia się od odpowiedzi na pytanie. Przed złożeniem zasadniczych zeznań każdy świadek jest obowiązany przedstawić swoje dane personalne, takie jak: imię, nazwisko, wiek, miejsce zamieszkania. Czasami zdarza się, że małe dzieci nie potrafią należycie podać wspomnianych danych, czego nie można łączyć z odmową spełnienia tej powinności. Przesłuchujący nie powinien w takiej sytuacji zniechęcać się, lecz podjąć starania w celu uzyskania tych informacji³⁶.

Z obowiązkiem stawiennictwa łączy się również obowiązek szczerego zeznawania i niezatajania prawdy. Polega on na dokładnym przedstawieniu przez świadka zaistniałego zdarzenia w takim stanie, w jakim je zapamiętał. Wskazuje się, że gdyby świadek w sposób najbardziej dokładny uczynił zadość wszystkim innym obowiązkom, a nie wypełniłby obowiązku złożenia prawdziwych zeznań, to cel, dla którego został powołany do udziału w procesie tj. dostarczenie wiarygodnego środka dowodowego, nie zostałby osiągnięty³⁷. Przejawem tego obowiązku są regulacje zawarte w art. 188 k.p.k., który normuje zasady odbierania od świadka przyrzeczenia, który nakazuje uprzedzić

³⁵ J. Stańda, *Stanowisko świadka...*, dz. cyt., s. 50.

³⁶ Por. M. Kornak, *Małoletni jako...*, dz. cyt., s. 41.

³⁷ Por. J. Stańda, *Stanowisko świadka...*, dz. cyt., s. 60.

świadka o odpowiedzialności karnej za fałszywe zeznawanie oraz art. 233 § 1 k.k., normujący przestępstwo fałszywych zeznań.

W przypadku świadków małoletnich należy zauważyć, że zgodnie z art. 189 § 1 k.p.k., od osób, które nie ukończyły 17 lat nie odbiera się przyrzeczenia. Osoby te ze względu na swój wiek nie są w stanie pojąć istoty i wagi przyrzeczenia. Za J. Sokołowską³⁸ należy przyjąć, że uprzedzenie małoletniego świadka o obowiązku mówienia prawdy należałoby zastąpić apelem do poczucia moralnego dziecka, do jego honoru, odwagi, zmysłu sprawiedliwości.

Wyjątkową powinnością świadka, w tym także świadka, którym jest dziecko, jest obowiązek poddania się w ściśle określonych okolicznościach, oględzinom oraz badaniom, zgodnie z art. 192 § 1 k.p.k., a także przesłuchaniu w obecności biegłego lekarza lub psychologa w myśl art. 192 § 2 k.p.k. Obowiązek ten jest uzależniony od zaistnienia konkretnych przesłanek, które na daną grupę świadków lub w danych okolicznościach nakładają konkretne obowiązki. Wskazana powinność jest wyjątkiem od ogólnej zasady dobrowolnego poddania się przez świadka oględzinom ciała i badaniu lekarskiemu lub psychologicznemu (art. 192 § 4 k.p.k.).

Podsumowanie

Reasumując należy podkreślić, iż ustawodawca przewidział określone instytucje służące ochronie prawnej dziecka występującego w postępowaniu karnym w roli świadka. Nie mniej jednak same regulacje mogą pozostać niewystarczające w obliczu nieodpowiedniego przygotowania osób przeprowadzających czynności procesowe z udziałem małoletniego. Przesłuchanie dziecka wymaga od osoby przesłuchującej nie tylko odpowiedniej wiedzy i zdolności pedagogicznych, lecz również osobistych umiejętności pracy z dzieckiem. Prawidłowe przeprowadzenie czynności procesowej z udziałem małoletniego pozwala na uzyskanie wiarygodnego materiału dowodowego mogącego mieć istotne znaczenie dla prowadzonej sprawy. Wobec tego koniecznym jest również odpowiednie praktyczne przygotowanie organów procesowych do przeprowadzenia takiej czynności procesowej w postaci odpowiednich szkoleń z zakresu psychologii dziecięcej.

The Situation of a Child as a Witness in a Criminal Trial – The Legal Protection of a Child in Court Proceedings

Summary

The article presents the most important issues regarding legal guarantees granted to a minor in criminal proceedings in the problem system. Issues such

³⁸ Por. J. Sokołowska, *Dziecko jako...*, dz. cyt., s. 124.

as the tactics of hearing a minor, the role of a child in a criminal trial, a child as a victim, the duties of a child as a witness were mentioned in it. The article also points to the issue of proper preparation of procedural bodies for conducting procedural actions involving a child.

Key words: child, witness, legal protection.

Bibliografia

- Gaberle M., *Dziecko jako świadek w procesie karnym*, <http://www.psychologia.edu.pl/czytelnia/59-niebieska-linia/425-dziecko-jako-swiatek-w-procesie-karnym.html>, (dostęp: 22.11.2017).
- Gidel-Stefanec E., *Metody oceny śladów pamięciowych w zeznaniach nieletnich*, Kraków 2013.
- Gutekunst W., *Kryminalistyka. Zarys systematycznego wykładu*, Warszawa 1974.
- Gutekunst W., *Taktyka przesłuchiwania nieletnich*, „Problemy kryminalistyki” 1964, nr 47.
- Kachel G., *Glosa do uchwały SN z dnia 19 lutego 2003 r.*, I KZP 48/02, „Gdańskie Studia Prawnicze. Przegląd Orzecznictwa” 2007, nr 2.
- Konaszewska J., *Dziecko jako świadek w postępowaniu karnym. Podstawy i doświadczenia sędziów i prokuratorów*, „Dziecko Krzywdzone” 2007, nr 20.
- Kornak M., *Maloletni jako świadek w procesie karnym*, Warszawa 2009.
- Kwiatkowska-Draul V., *Przesłuchanie dziecka w polskiej procedurze karnej – rozważania na podstawie art. 185a i 185b k.p.k.*, <http://www.dzieckoswiadek.pl>, (dostęp: 22.11.2017).
- Mierzińska-Lorencka J., *Karnoprawna ochrona dziecka przed wykorzystaniem seksualnym*, Warszawa 2012.
- Otłowski K., *Przesłuchanie świadka w postępowaniu przygotowawczym*, „Problemy Praworządności” 1973, nr 6.
- Polanowski J., *Dziecko jako świadek w procesie karnym – więcej szkody czy pożytku*, <http://www.niebieskalinia.pl/pismo/wydania/dostepne-artykuly/4298-dziecko-jako-swiatek-w-procesie-karnym-wiecej-szkody-czy-pozytku>, (dostęp: 22.11.2017).
- Sokołowska J., *Dziecko jako świadek*, Warszawa 1959.
- Stańda J., *Stanowisko świadka w polskim procesie karnym*, Warszawa 1976.
- Uchwała SN z dnia 19 lutego 2003 r., I KZP 48/02, Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Izba Karna i Wojskowa 2003/3-4/23.
- Uchwała SN z dnia 20 grudnia 1985 r., VI KZP 28/85, Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Izba Karna i Wojskowa 1986/5-6/30.
- Ustawa z dnia 21 września 1991 r. o ratyfikacji konwencji o prawach dziecka, przyjętej przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych dnia 20 listopada 1989, „Dz. U.”, 1991, nr 16, poz. 71.
- Ustawa z dnia 25 lutego 1964 Kodeks rodzinny i opiekuńczy, „Dz.U.”, 2017, poz. 682 tj.
- Ustawa z dnia 26 października 1982 r. o postępowaniu w sprawach nieletnich, „Dz.U.”, 2016, poz. 1654 tj.
- Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny, „Dz. U.”, 2016, poz. 1137 tj.
- Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks postępowania karnego, „Dz.U.”, 2017, poz. 1904 tj.
- Ustawa z dnia 6 stycznia 2000 r. o Rzeczniku Praw Dziecka, „Dz.U.”, 2017, poz. 922 tj.
- Wojtycka M., *Deformacje materiału spostrzeżeniowego w zeznaniach dzieci w wieku od 6 do 14 lat*, „Studia Kryminologiczne, Kryminalistyczne i Penitencjarne” 7(1977).
- Wyrok SN z dnia 16 marca 1979 r., IV KR 36/79, LEX nr 80281.